

KORREKSION MASHG'ULOTLARDA NUTQ NUQSONLARINI BARTARAF ETISHNING FONOLOGORITMIK TIZIMI VA UNING KOMPLEKS IMKONIYATLARI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
Qodirova Mahzuna Shamshidin qizi
mahzunaqodirova74@gmail.com
+998905098796*

Annotatsiya: Ushbu maqolada korreksion mashg'ulotlarda nutq nuqsonlarini bartaraf etishning fonologoritmik tizimi va uning kompleks imkoniyatlari keng yoritiladi. Mazkur tizim nutq buzilishlarini tuzatishda innovatsion va samarali yondashuv sifatida qaralib, unda fonetik, ritmik hamda harakat komponentlarining o'zaro uyg'unligi asosiy o'rin egallaydi.

Kalit so'zlar: fonologoritmika, korreksiya, nutq nuqsonlari, dislaliya, dizartriya, alaliya, duduqlanish, artikulyatsiya, fonetik mashqlar, logoritmika, nutq rivoji, ritm va temp, motorika, logopediya, nutq terapiyasi, psixofiziologik rivojlanish, individual yondashuv, sensor rivojlanish.

Insonning eng muhim xususiyatlaridan biri uning so'zlash qobiliyatidir. Ravon nutq orqali ifodalangan fikr tushunarli va yoqimlidir. Nutq insonning murakkab oliy psixik funksiyalaridan biri hisoblanadi. Bolaning nutqi kattalar nutqi asosida rivojlanib boradi. Nutqning to'g'ri shakllanishi atrofdegilar nutqiga, nutqiy tajribaga, to'g'ri nutq muhiti va ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Nutq tug'ma qobiliyat emas, balki hayot davomida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan parallel ravishda shakllanib boradi. Bugungi kunda nutq nuqsoniga ega bolalar bilan olib boriladigan logopedik korreksion ishlarni samarali tashkil etish masalasi maxsus pedagogika va logopediya fanlarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutq buzilishlari bolaning nafaqat og'zaki va yozma nutqiga, balki uning psixologik rivojlanishiga, ijtimoiy moslashuviga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, nutq nuqsonlarini bartaraf etish jarayoni faqat mutaxassis tomonidan olib boriladigan mashg'ulotlar bilan chegaralanmasdan, bolani o'rab turgan yaqin ijtimoiy muhit — oila ham qamrab olishi zarur. Bundan tashqari bola nutqining rivojlanish davrlarini mukammal o'rganishi zarur. Bu esa nutqning rivojlanishi jarayonidagi turli xil kamchiliklarni o'z vaqtida bilish va aniqlash uchun kerak bo'ladi. Nutq nuqsoni bu adabiy til me'yorlaridan biroz bo'lsada chetga chiqishdir.

Nutq kamchiliklari quyidagilar bilan xarakterlanadi:

- Nutq kamchiligi o'z-o'zidan barham topmaydi, balki vaqt o'tgan sari yanada mustahkamlanib, zo'rayib boradi.
- Nutq kamchiliklarini kattalarda namoyon bo'lishi ularning yoshiga mos kelmaydi.
- Nutq kamchiligiga ega bo'lgan kishilar logopedik yordamga muhtoj bo'ladilar.
- Og'ir nutq kamchiliklari bolaning nafaqat nutqiga, balki uning umumiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Korreksiya - bu mavjud kamchilik yoki buzilishlarni aniqlab, ularni maxsus usullar orqali tuzatish va rivojlantirish jarayonidir. Nutq kamchiliklari kontekstida esa bu — noto'g'ri talaffuz, lug'at kambag'alligi, grammatik xatolar yoki nutqning umuman rivojlanmagan jihatlarini bosqichma-bosqich to'g'rilash demakdir. Korreksion ta'lim muvaffaqiyati, avvalo, boladagi nutqiy kamchilikning turi va og'irlik darajasini o'z vaqtida aniqlashga bog'liq. Aynan shu bosqichda logoped bolaning umumiy rivojlanishini — mayda qo'l motorikasi, diqqat, xotira, idrok va tafakkur darajasini tahlil qiladi. Bu ko'rsatkichlar fonologoritmik mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etishda asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki fonologoritmika faqat nutqni emas, balki harakat, ritm va psixik jarayonlarni ham birgalikda rivojlantirishga qaratilgan kompleks tizimdir. Bolalarni guruhlariga ajratish va individual mashg'ulotlar rejasini tuzish jarayonida fonologoritmik yondashuv ayniqsa samarali hisoblanadi. Masalan, nutqida ritm buzilishi mavjud bolalar bilan musiqa va harakat uyg'unligidagi mashqlar o'tkazilsa, tovush talaffuzi buzilgan bolalarda artikulyatsion gimnastika ritmik harakatlar bilan boyitiladi. Bu esa mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Shuningdek, siz ta'kidlagan samimiy muloqot va bolani psixologik qo'llab-quvvatlash masalasi ham fonologoritmikaning ajralmas qismi hisoblanadi. Musiqa, o'yin va jamoaviy harakatlar orqali bola o'ziga bo'lgan ishonchni tiklaydi, tortinchoqlikni yengadi va faol ishtirok eta boshlaydi. Ayniqsa, yangi muhitga moslashishda ritmik va o'yinli mashg'ulotlar bolaning o'zini erkin his qilishiga yordam beradi. Guruh mashg'ulotlarida mavzuni sir tutish va bolani mustaqil ravishda tovushni aniqlashga undash usuli ham fonologoritmik yondashuv bilan uyg'unlashadi. Chunki bu jarayonda bola eshitish, harakat va tafakkur orqali faol ishtirok etadi. Masalan, ma'lum bir tovushga mos harakatlar, ritmik qo'shiq yoki o'yin orqali bolalar yangi tovushni oson va qiziqarli tarzda o'zlashtiradilar. Bundan tashqari, jamoaviy mashg'ulotlarda logoped, pedagog, musiqa rahbari va psixologning birgalikda ishlashi fonologoritmikaning kompleks xususiyatini yanada kuchaytiradi. Bu integratsiya orqali bola nutq, emotsional holat, harakat va ijtimoiy ko'nikmalarni bir vaqtning o'zida rivojlantiradi. Korreksion mashg'ulotlarda nutq nuqsonlarini bartaraf etishda fonologoritmik tizim alohida o'rin tutadi, chunki u nutqni rivojlantirish jarayonini faqat talaffuz bilan cheklab qo'ymaydi, balki uni harakat, ritm va eshitish faoliyati bilan uzviy bog'laydi. Bu tizimning asosiy mohiyati shundan iboratki, bola nutq

elementlarini (tovush, bo'g'in, so'z) ritmik harakatlar va musiqiy faoliyat orqali o'zlashtiradi, natijada nutq va psixomotor rivojlanish birgalikda takomillashadi. Fonologoritmik tizim asosida olib boriladigan korreksion mashg'ulotlar izchil va bosqichma-bosqich tashkil etiladi. Dastlabki bosqichda bolaning umumiy harakatlari va ritmni his qilish qobiliyati rivojlantiriladi. Bu bosqichda oddiy yurish, qo'l harakatlari, musiqa ostida takroriy harakatlar orqali bola ritmni sezishga o'rgatiladi. Keyingi bosqichda esa nutq elementlari ushbu harakatlarga qo'shiladi, masalan, ma'lum tovushlarni aytish bilan birga qadam tashlash yoki qo'l harakatlari bajarish. Ushbu tizimning yana bir muhim jihati — uning kompleks imkoniyatlaridir. Ya'ni, fonologoritmika bir vaqtning o'zida bir nechta yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, u artikulyatsion apparatni rivojlantiradi, ya'ni til, lab va jag' mushaklarini faollashtiradi. Ikkinchidan, fonematik eshituvni yaxshilaydi, bu esa bolaga tovushlarni to'g'ri farqlash va eslab qolishga yordam beradi. Uchinchidan, nutq nafasini va ovoz chiqarish mexanizmini tartibga soladi. To'rtinchidan, umumiy va mayda motorikani rivojlantiradi, bu esa nutq bilan bevosita bog'liq hisoblanadi.

Bundan tashqari, fonologoritmik mashg'ulotlar bolalarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash va emotsional holatini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Musiqa va o'yin elementlari orqali olib borilgan mashg'ulotlar bolani charchatmaydi, aksincha, unda qiziqish uyg'otadi va faol ishtirok etishga undaydi. Shu sababli bu tizim ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda samarali hisoblanadi. Korreksion ish jarayonida fonologoritmik tizim boshqa logopedik usullar bilan ham uyg'unlashtiriladi. Masalan, artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari va fonematik tahlil mashqlari fonologoritmik elementlar bilan birgalikda qo'llanilganda natija yanada samarali bo'ladi. Bu esa tizimning universalligini va keng qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatadi. fonologoritmik tizim korreksion mashg'ulotlarda nutq nuqsonlarini bartaraf etishda kompleks yondashuvni ta'minlaydi. U nutqni rivojlantirish bilan birga bolaning umumiy psixofiziologik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi va shu orqali barqaror hamda samarali natijalarga erishishga yordam beradi. Fonologoritmikaning asosiy maqsadi — bolada nutq va harakat o'rtasidagi uyg'unlikni shakllantirishdir. Chunki nutq faqat til va lab harakati emas, balki butun organizmning muvofiqlashtirilgan faoliyati natijasidir. Shu sababli, bu metod orqali bola nafaqat to'g'ri gapirishni, balki o'z tanasini boshqarishni, ritmni his qilishni va eshitgan tovushlarni farqlashni ham o'rganadi. Mashg'ulotlar odatda musiqa jo'rligida o'tkaziladi. Bolalar turli harakatlar — yurish, sakrash, qo'l harakatlari, raqs elementlari orqali berilgan ritmni his qiladilar. Shu bilan birga, ular she'rlar, tez aytishlar, qo'shiqlarni takrorlab, nutq apparatini mashq qildiradilar. Masalan, ma'lum bir tovushni mustahkamlash uchun shu tovush qatnashgan so'zlar ritmik tarzda takrorlanadi va bu harakat bilan uyg'unlashtiriladi. Fonologoritmika mashg'ulotlarida quyidagi asosiy komponentlar mavjud: nafas olish mashqlari (to'g'ri nafas olishni

o'rgatish), artikulyatsion mashqlar (til, lab va jag' mushaklarini rivojlantirish), fonematik eshituvni rivojlantirish mashqlari (tovushlarni ajrata olish), ritmik harakatlar (musiqa asosida harakat qilish), va nutq mashqlari (so'z, gap va matn ustida ishlash). Bu metodning yana bir muhim jihati — u bolalarda ijobiy emotsional holatni yaratadi. Musiqa va o'yin elementlari orqali bola mashg'ulotlarga qiziqadi, o'zini erkin his qiladi va faol ishtirok etadi. Bu esa natijadorlikni oshiradi. Fonologoritmika individual va guruh shaklida olib borilishi mumkin. Guruh mashg'ulotlari bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, ya'ni ular boshqa bolalar bilan muloqot qilishni, navbat kutishni va birgalikda harakat qilishni o'rganadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva M. A. Logopediya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. G'aniyeva D. B. Nutq buzilishlari va ularni korreksiyalash metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Karimova S. T. Maxsus pedagogika. — Toshkent: Universitet, 2020
4. Ayupova M. «Logopediya» T. 2007 y.
5. Hamidova "Maxsus psixologiya" 2013 yil